

Bijgevoegd: de eerste bespreking van beide boeken door **Jos Martens**, historicus, neerlandicus, lid Stuurgroep Geschiedenis Universiteit Antwerpen.

Wereldgeschiedenis voor het internettijdperk.

Marc Vermeersch. Geschiedenis van de mens.

Deel I. jagers en verzamelaars

Boek 1. van Pan tot Homo sapiens

Gent, Uitg. P & P, 2008, 403 blz. - ISBN 97 89081347 7 09

Marc Vermeersch. Geschiedenis van de mens

Deel I. jagers en verzamelaars

Boek 2. De maatschappij van jagers en verzamelaars

Gent, Uitg. P & P, 2008, 472 blz. - ISBN 97 89 081347 7 16

"Mijns inziens zijn we nu geestelijk beter in staat een natuurfilosofie te ontwerpen dan wanneer ook in de laatste 300 jaar, voor het eerst sinds de renaissance in feite. Dit omdat de recente ontdekkingen in de biologie van de mens een nieuwe richting hebben gegeven aan het wetenschappelijk denken." (Jacob Bronowski, *The ascent of man*, 1973, Woord vooraf.)

Het speuren naar de oorsprong van de mensheid fascineert onvermijdelijk. Het spreekt iedereen aan, zowel beroepsonderzoekers als leken, want er blijkt een algemene nieuwsgierigheid te bestaan naar ons verleden. Men wil weten hoe een denkend, voelend, beschaafd wezen ontstond uit een primitieve aap-achtige stam. Welke evolutionaire omstandigheden vormden die prehistorische aap om tot een lang, rechtopstaand, hoog intelligent wezen, dat door middel van technologie en besluitvaardigheid de wereld is gaan beheersen? Dit is de vraag die wij onszelf voorleggen. En het is niet slechts ijdele nieuwsgierigheid, want ongetwijfeld ligt de sleutel van onze toekomst in een werkelijk begripen van het soort dier dat we zijn.

(Richard Leakey, *Nieuwe inzichten in oorsprong en ontwikkeling van de mens*, p. 9.)

Wereldgeschiedenissen

Voor veel mensen, ook niet-historici, is een wereldgeschiedenis het eerste referentiewerk om zich te oriënteren in de historische gebeurtenissen. En eens aangeschaft, blijft het levenslang een gekoesterd bezit. Als tiener kocht ik met mijn spaargeld de Sesam encyclopedie van de wereldgeschiedenis, telkens wanneer een nieuw deeltje uitkwam. Vele jaren later deed ik ze cadeau aan een goede vriendin die er al jaren tevergeefs naar zocht. Achterliggende gedachte was dat ik in mijn boekenkast voldoende gespecialiseerde werken over alle mogelijke periodes had om het vulgarisatiewerk niet meer nodig te hebben. Maar toen, weer vele jaren later, het Vlaamse weekblad Knack in 2004 de aloude Sesam wereldgeschiedenis (lichtjes bijgewerkt en aangevuld) terug uitgaf in 6 delen, spaarde ik wekelijks de bonnen om de boeken tegen een zacht prijsje opnieuw aan te schaffen (1).

En toen het dagblad De Morgen in 2007 de stunt nog eens over deed met een vertaling van een Italiaanse reeks, bleek dat meteen een doorslaggevend succes (2).

De Zweed Carl Grimberg schreef zijn Sesam encyclopedie van de wereldgeschiedenis (begonnen in 1926, + 1941) grotendeels alleen, een titanenwerk waarvoor sinds de Tweede Wereldoorlog een plejade specialisten wordt gerekruteerd. Summum op dit gebied blijft vermoedelijk de Universele Wereldgeschiedenis onder redactie van Golo Mann, in 12 kloeke, volumineuze folianten (3). Dat is dan ook de reden waarom Golo Mann in mijn bibliotheek ontbreekt: ik had er geen plaats voor. Bovendien kon ik hem raadplegen in de schoolbibliotheek, wat ik in de loop der jaren ook veelvuldig heb gedaan.

Bovenstaande om mijn verbazing te beschrijven bij het lezen van de twee eerste delen van Geschiedenis van de mens door Marc Vermeersch. Duidelijk een zeer ambitieuze, eigentijdse onderneming, opgezet door één man!

Wereldgeschiedenis voor het internettijdperk.

Uiterlijk

Het eerste wat opvalt als je het boek opent voor een eerste kennismaking, is de a-typische, kleurrijke typografie: een fuchsiakleurig 'woord vooraf' en citaten in dezelfde kleur; (donker)rode voetnoten en themateksten (over steenbewerking, ontwikkeling van de hersenen en de taal enz.).

Dit zag ik nooit eerder bij een ernstig wetenschappelijk werk. Het is een voorbeeld van nieuwe boekdrukkunst. Je voelt dat auteur en vormgever doordacht, doch met veel plezier en met de liefde van een vroege boekdrukker of middeleeuwse kopiist het uiterlijk van hun geesteskind hebben verzorgd.

Dit is niet het enige onderscheid. De auteur geeft uitdrukkelijk het recht om fragmenten gratis te kopiëren of te verspreiden in een didactische context!

Meer nog: *"Wikipedia is één van de prachtigste initiatieven die ooit door de mensheid werden opgezet. De inhoud van dit boek mag onbeperkt gebruikt worden voor Wikipedia. Graag met bronvermelding."*

Veel info uit deze boeken is afkomstig van artikels en andere werken op internet. Marc Vermeersch geeft enkele tips om info van verdwenen url's toch terug te vinden. Voor hij het eerste hoofdstuk aanvat, verantwoordt hij zijn methodologie.

Hier vind je tevens het Woord vooraf door prof. dr .em. Herman Balthazar.

Prehistorie

De auteur wijst terecht het achterhaalde en onbevredigende onderscheid tussen prehistorie en geschiedenis af: "De prehistorie is de periode vóór de geschreven bronnen. In deze opvatting begint geschiedenis pas van zodra er geschreven bronnen zijn. Een dergelijke hoofdindeling is vandaag vrij zinloos. De archeologie en haar hulpwetenschappen hebben resultaten geboekt die ons vaak meer vertellen dan de oudste geschreven bronnen. Het genetisch onderzoek laat toe om langs een totaal nieuwe as resultaten te bekomen. Wie had bijvoorbeeld gedacht dat een belangrijk deel van de Europeanen via Centraal-Azië naar Europa kwam? De oudste geschreven bronnen zijn vaak eenzijdig. Buitengewoon veel van de oudste kleitabletten uit Mesopotamië zijn boekhoudkundige gegevens..."

Wij hebben er voor gekozen om de menselijke geschiedenis in te delen volgens de manier waarop de mensen produceerden. Zo onderscheiden we drie periodes.

- De eerste periode is die van jagers en verzamelaars. De mensen leefden van de jacht en van het plantaardig en dierlijk voedsel dat ze verzamelden.

- In de tweede periode leven de mensen voornamelijk van de landbouw.

- In de derde periode is de industrie de voornaamste tak van de menselijke activiteit." (p. 8)

Voor de chronologie verkiest hij B(efore) P(resent) in plaats van voor Christus. *"Het begrip 'voor Christus' heeft weinig zin als het gaat over de periodes van de vroegste geschiedenis die hier behandeld worden. BP wordt in de geschiedkundige literatuur ook in andere talen dan het Engels gebruikt."* (p.8) BP verwijst naar 1950 toen wetenschappers het jaar 1950 vastlegden als het referentiejaar van 'Before Present' . 12.000 BP is dus strikt genomen 12.000 jaar voor het jaar 1950 van onze tijdrekening.

Inhoud

Het is ondoenlijk de twee boeken behoorlijk voor te stellen zoals ze verdienen, zelfs in een ruime recensie als deze. Sinds de vondst van 'Lucy', het prototype van de Australopithecus afarensis, in Afar (Ethiopië) in 1974, de aansluitende tentoonstelling in het Parijse Musée de

l'Homme en de versteende voetsporen van Laetoli (Tanzania) door Mary Leakey in 1978 zijn er de laatste 35 jaar en zeker sinds het jaar 2000 bijna elk jaar belangrijke fossielen gevonden.

Mensen hebben het grootste deel, 99,6%, van hun bestaan succesrijk geleefd als jagers en verzamelaars. De geschiedschrijving van de vroegste mens en zijn voorlopers heeft de afgelopen tientallen jaren het meeste vooruitgang geboekt van alle geschiedenistakken.

"De archeologie is traditioneel de belangrijkste discipline om de geschiedenis van de vroegste te mensen te schrijven. Een andere tak die voor de vroege geschiedenis van groot belang is het DNA-onderzoek. Twintig jaar geleden werd bewezen dat alle mensen recent uit Afrika afkomstig zijn aan de hand van vrouwelijk DNA. Iets meer dan 10 jaar geleden verrijkte de analyse van de geschiedenis van het mannelijk Y-chromosoom de bestaande analyses. Tijdens mijn studie van dit thema verschoof de analyse van het oudste menselijk DNA van een paar duizend jaar tot 100.000 jaar in 2006!

De antropologie, de studies van antropologen die wereldwijd volkeren zonder staat bestudeerden sedert het einde van de 19e eeuw is een derde as. De uitdaging was om die drie takken in één globale wereldgeschiedenis van jagers en verzamelaars te verenigen. Een echte wereldgeschiedenis waar Tasmanië, Australië of de Andaman-eilanden een grote rol spelen omdat ze unieke maatschappijen hadden." (Marc Vermeersch)

Voor zijn grandioze *The Ascent of Man* (De mens in wording) koos Jacob Bronowski nu al weer meer dan dertig jaar geleden als uitgangspunt: de mens als werktuigmaker (*"The hand is the cutting edge of the mind"*).

Vermeersch breidt het spectrum van zijn onderzoek nog verder uit tot een werkelijk holistische geschiedschrijving.

Hij ordent op een consistente manier de eindeloze stroom van informatie en wil een synthese en interpretatie brengen van de immense hoeveelheid kennis die in de loop der jaren werd vergaard. Dat doet hij door een ver doorgedreven interdisciplinaire werkwijze: paleo-antropologie, historische antropologie, archeologie, antropologie, ethologie en niet te vergeten historische linguïstiek leveren elk hun bijdrage.

Boek 1 begint met onze opmerkelijke neven: chimpansees en bonobo's (Pan- vandaar de titel). Ze staan genetisch dicht bij ons dan bijvoorbeeld gorilla's en orang-oetans.

De afgelopen decennia zijn belangrijke ontdekkingen gedaan over het leven van chimpansees: ze leven in hechte sociale groepen waar de strijd om macht een dagelijks gegeven is. Ze jagen en houden van vlees. Moord komt voor binnen groepen en tussen groepen, net als kannibalisme. Ze zijn zeer intelligent, vervaardigen werktuigen en hebben taalcapaciteiten (maar kunnen niet echt spreken). Bij de neven van de chimpansees, de bonobo's hebben de vrouwen de macht. Zij leverden de sleutel om te begrijpen waarom mannen de macht hebben bij de mens.

Het verhaal is niet alleen een aangenaam leesbare instap; het bezorgt Vermeersch een ideaal referentiekader voor latere verwijzingen plus even ideale archetypen en paradigmata om de samenleving van de vroegste mensen te beschrijven. Net als Carl Grimberg, de auteur van *Sesam encyclopedie van de wereldgeschiedenis*, die zijn loopbaan eveneens begon als geschiedenisleraar, begreep de auteur dat het de grootste van alle pedagogische zonden is: vervelend zijn.

Zijn werkwijze roept reminiscenties op aan die van Jared Diamond in het bejubelde *Zwaarden, paarden en ziektekiemen* (4). Ik noem het analytisch- synthetisch. Regelmatig geeft hij een gedetailleerde lijst van belangrijke vindplaatsen en vondsten, wat het geheel even het uiterlijk verleent van een universiteitscursus. Dan volgt een gemakkelijk leesbare synthese, aangeduid door een groene lijn in de marge, waarvoor het analytische deel het bewijsmateriaal leverde. Eén opvallend verschil met Diamond: in zijn beknopt overzicht van de menselijke wordingsgeschiedenis simplificeerde die bijna karikaturaal de tegenstelling neanderthaler - moderne mens. Aan dat verwijt ontsnapt Vermeersch beslist! Je vindt hier over de neanderthaler

gegevens die je nooit eerder las, bijvoorbeeld over het spraakvermogen. Niet alleen hier valt op hoe genuanceerd hij verschillende steekhoudende hypothesen naast elkaar plaatst.

Voor gespecialiseerde onderwerpen schroomt de auteur zich niet om de hulp van specialisten ter zake in te roepen. Het thema De ontwikkeling van de hersenen (Boek 1, p. 116 e.v.) kwam tot stand in samenwerking met prof. dr. Jacques Caemaert (UGent)

Natuurlijk wordt het dan veel uitvoeriger dan gebruikelijk: meer dan 800 blz. voor de wordingsgeschiedenis en de samenlevingsvormen van de vroegste mensen! Maar Vermeersch toont aan dat veel van onze huidige gedragsvormen genetisch bepaald zijn door die lange wordingsgeschiedenis en daarzonder niet kunnen begrepen worden.

De menselijke maatschappij zit in een ijzersterke cyclus van zelfreproductie, niet alleen biologisch door de voortplanting, maar ook ideologisch. Ideologie omvat dan grosso modo de immateriële cultuur, waaronder kennis en religie, die beide ingebed zijn in een allesomvattend wereldbeeld. Wereldwijd is de vooroudercultus de oudste vorm van religie.

Ideologie had veel voordelen maar het had ook één groot nadeel. Het hulpmiddel voor de menselijke reproductie ging bij tijd en wijle zelf de mens controleren. Dit is duidelijk bij religie die tegelijk een onderdeel was van de (re)productie van de mens en zijn voedsel, maar de mens ook een fictief geconstrueerd wereldbeeld gaf.

De mens reproduceerde zich biologisch wat ideologisch werd vertaald in de vooroudercultus die de oneindige keten van mensen en menselijke kennis hielp reproduceren. Biologisch gezien wordt de menselijke soort immers gekenmerkt door een sterk verlengde kindertijd. Die is nodig omdat een mensenkind zo traag volwassen wordt, maar ook omdat het zo enorm veel moet leren voor het op eigen benen kan staan: kennis en vaardigheden om te overleven, fysiek en als sociaal wezen in een complex maatschappelijk netwerk. Hoe leren ze dat? Uit ervaring, in de praktijk, door telkens herhaalde oefeningen onder toezicht van oudere familieleden.

In tegenstelling tot Richard Leakey, die oorlogvoering ziet als cultureel verschijnsel een pervertering van "*de diepmenselijke drang tot samenwerking*" (5) poneert Vermeersch de stelling dat het doderinstinct ingeplant zit in de menselijke genen omdat het een noodzaak is voor de jacht. Hij illustreert dit thema Geweld en oorlog (Boek 1, p. 332 e.v.) met voorbeelden van mensapen tot hedendaagse geschiedenis. En hoe graag ik Leakey zou geloven, ik vrees toch dat Vermeersch het bij het recht eind heeft!

In Boek 2 De maatschappij van jagers en verzamelaars worden de hoofdrichtingen van de verspreiding van Homo sapiens over de wereld naar alle bewoonbare continenten nader bekeken. Bij een aantal volkeren licht hij hun manier van leven nader toe.

Uit Boek 2 licht ik nog één item: de vroege mens bouwde een verbazingwekkende kennis op in verschillende domeinen: materiaalkennis en materiaalbewerking, geneeskunde, astronomie, rekenkunde, kennis van dieren en planten enzovoort. Weer bijzonder interessant.

Nog even vermelden dat de boeken ruim voorzien zijn van duidelijk kaarten en tabellen en tenslotte elk besluiten met een zeer degelijke index, iets wat ik in zoveel werken zo node mis.

Hoe kan ik beter besluiten dan met de woorden van de bekende antropoloog Rik Pinxten (Universiteit Gent) uit het Woord vooraf bij Boek 2: "*Marc Vermeersch doet ons nadenken en tot een systematische zelfverkenning besluiten. Dat is een grote verdienste... Hij verzoent wetenschappelijke studie en diepe interesse in de mens op een unieke manier. Dit werk is een schitterende bron van inspiratie. Ik wens het een grote toekomst toe.*"

NOTEN

1. Knack Wereldgeschiedenis, Roeselare, Roelarta, 2004. 6 delen
2. Massimo, S.(red.), Wereldgeschiedenis, Novara, De Agostini, 2007 - 12 dln De Morgen, maart-mei 2008.

We keken ernaar uit: handzame, goed gebonden boeken, duidelijk lettertype. Alleen al voor de Nederlandse vertaling tekenden niet minder dan 21 mensen!

Helaas, ze hebben hun werk niet goed gedaan. Was het een haastklus? Meanderende volzinnen met bijzinnen en ondergeschikte bijzinnen kronkelen over de bladspiegel, waardoor de tekst onverstaaanbaar werd en er soms het tegenovergestelde te lezen was van wat er moest staan. (Zie dl. 2, over de eerste Chinese keizer.) Enkele vertalers hebben persoons- en plaatsnamen niet vertaald, maar in het Italiaans laten staan. Dit zijn geen onoverkomelijke hindernissen voor een beroepshistoricus, maar onaanvaardbaar voor de doelgroep.

3. Golo Mann (red.), Universele wereldgeschiedenis, Den Haag, Scheltens & Giltay, 1974-1979, 12 dln. Heruitgegeven tot augustus 1979

4. Jared Diamond, Zwaarden, paarden en ziektekiemen. Waarom Europeanen en Aziaten de wereld domineren, Utrecht, Het Spectrum - Antwerpen, Standaard Uitgeverij, 2000, 465 blz.

http://www.amerikanistiek.org/bijdragen_zwaarden.htm

5. Leakey, R. & R. Lewin, Nieuwe inzichten in oorsprong en ontwikkeling van de mens, Wageningen, Zomer & Keuning, 197